

SLAVONIJA

Fragmenti

... I ideš... prodeš selo, dva, tri, deset... i svugdje jedne kuće, jedni šorovi i sokaci, jednaka polja i livade uokolo, jednake guste visoke šume, jednake zamuljene rječice, krcate drezge, šaša, trske i oraška, jedna te ista ravan sumora i pjesme! Naša Stepa!... Slavonija!...

A ljudi? Isti. Eno ga. U šarenom masnom kožuhu, pletenoj vunenoj reklji (kaputu), zelenom vrpcom ukrašenoj aljini, plavim lačama, bijelim dvogaćama, suknenim obojcima, zelenim čarapama, čizmama, opancima. Oklopio šešir, uzvino obrve, nabro čelo, uozbiljio lice, glavu isturio nekud naprijed, tugaljive mrske sjede oko usana, gladi brke, tare dlanove, puši, pljučka, iz navike kašljuca. I misli. Neprestano misli... I nikomu nikada sve misli da iskaže. Nepovjerljiv je. Dvoumi. I ponosit je. A pitaj ga čim se to on ponosi? – Ne zna.

A ona? Eno! – Bijelo ruho protkano šarama crvenom i modrom, eno i svile na njoj, i dukati uvrh grudi bliješte. Blijeđa je ili rumena, sitna ili gojna, oblici joj pravilni, razmjerni, obli, izražaj sjetan i tmuran, a oči, one, bile ugljene, azurne ili zelene – tako čudno sjaju i vabe. I neprestano igraju, zviraju. Tamo u njima vidiš dušu, srce, misli, život! Ciganske su to oči, oči strasnih kćeri čerga i slobode! – I u misli padaju... Lahkovjerne do skrajnosti! – Čutljive do suza!

I život žive svi oni jednak, jedinstven!... Žive ili, bolje, životare u tom tamo životu propadanja.

– Propada se i propada, propadamo i gnijjemo – vape starci svednevice po svojim posijelima papkajući kradomice sađen kržak.

– Dobro je bilo dok je sablja sudila – jadikuju oni za Krajinom; jer znadu da je onda bilo puno bolje u imućstvu, s manje poreza, s više slobodina.

– Svitlu moj, Isuse – sve ide u propast – kazuju i žen-skinje.

– Propadamo – kazivali su i govorili i prije trideset-četrdeset godina, ali kako onda tako sada po govoru im rekao bi, to oni ne govore baš o sebi, nego to kao da nužno izvire iz njihova pričanja te se odnosi na druge, izmaštane, odnosno čini se e oni taj vapaj glume iz navike.

Nego, svi oni vide uistinu propadanje neko i donekle su ga svjesni, ali ipak nikad ne krive sebe. Krivac im je uvijek izvan njih samih, u vanjskim čimbenicima, u okolini, prilika-ma, zakonima, državi...

– Zakon, zakoni, ono nešto što tako jedan od drugoga primamo, što dolazi s vremenom, a ne narav naša, a ne – mi – krivo je propadanju – zbori koji od misaonijih i odmah iz drugih ustiju reda se tužba za tužbom, dokaz za dokazom.

– To treba početi od maloga, od petu, od jedinice... Da izoreš njivu, moraš ponajprije izorati jednu brazdu, pa dru-gu, treću – zbore mudro ti isti ljudi, ti priliči useljačenih, uslavonjenih oblomova.

– Zato, vidite, općina, ona prva sisa naše kičme, ona... – i obaraju se buntovno na nju, obaraju – u razgovoru.

Govore da je suvišna njena uredba, kako to i mnoge dru-ge. I jedan drugomu predočava osnove kako se može biti bez njih.

– I škole, šta će to... Eto, zar mi, ne znajući za njih, ne zna-mo razgovarati ko ljudi, zar nismo i bez njih dosta pametni?

Ili:

– Zašto ne stvore zakone koji će nas hraniti, kruha nam dati.

– A zadruge? – Sam zakon je dô da ima svako *svoj* ime-tak. Ko se ne bi onda dilio!

Nego beznadni nisu.

– Još uvijek smo živi, još nas je... I bit će nas. Neće dopustiti Bog!... – nadaju se i težište svoga opstanka, svoga biti i ne biti prenose na – Boga!

I to ide sve dalje i dalje, bujicom. Riječi im kipte ko uzavrela voda i buni im se krv plahovita što trenom plane da tim trenom i – ugasne. – Krcaju se značajne poredbe, fini domeci, jetka ironija, raščinjaju se duboke misli, rješavaju teški problemi.

Mislioci!

Diviš se, jadnicima, iako znaš da to sve ostaje samo u razgovoru, da se ne prenosi u život, nego u njem vidiš upravo skrajnu protivnost mudrosti u riječi...

– I 'vaj Švabo što nam kupuje ognjište, on je kriv i njega treba na svakom koraku prognjesti... I očemo ga! – rogobore, a sutra mu ipak jedni prodaju cijela ognjišta, a drugi za visoku cijenu otkidaju komad po komad svoga trula praga.

– E, mora se – brane se onda. – Treba novac... A on je i bolji od zemlje... Nju tuče led, magla, ubija povodanj. A novac – uvijek je jednak. A puno daju; više nego vrijedi. A onda – zemlja je san *ozemlja*, a novac je – *zlato*...

Glupi izgovori! Oni ne pojme vrijednosti, moći i snage zemlje, ali ne pojme niti vrijednosti onoga novca; jer on *nika-da* nije stvorio iz njih škrcu, obožavatelja.

On im je uvijek bio i jest samo neko sredstvo, koje je turenjeno ljudima u ruke da njim ispune želje srca, utaže one česte mrzovolje, razgnaju sumnje svojih umova i dvojbe svojih duša, udovolje pohlepi za užitkom, ostvare težnju za obiljem svega bez truda i muke, težnju za životom bez grbača, ravnim ko njihova plodna domaja.

Ne! Za njih nije ova zemlja, nije ovo doba. Oni su nedonoščad! Trebalo bi im grčko nebo, prošlost *Ilijade* i *Odiseje*, hramovi pa gajevi mirte, palmi i čempresa. Ili da im je otkud kakav kapital, blago zasutog carstva, i tirani bi mogli biti...

Nego, kod njih ide obično sve po smiješnom.

Sad su se bunili, vikali, grmili, zborili o pravima i nepravici i ojednom, kao da si samo tanku nit prekinuo, plivaju oni u mašti, griju se na suncu uspomena.

I smirena srca poniču u njih priče, redaju se ko brojance.

I majstori su tu!

Svaka je priča zanimiva, svaka je komad njihova ili dje-dovska života i plete se kao bršljan oko onog debelog hrašća njihovih šuma. U jednoj čisto čutiš krv što se bila po bojnim poljanama i u drugoj osjećaš miris cvijeća sa rosnih livada i čuješ pucketaj drva po konjarskim vatricama, u trećoj gledaš kako se njiše trska i slušaš što zbori šaš po zelenim vodama njihovih ritova, u četvrtoj razabireš sladak šapat volidbe i milovanja po gumnima, šljivicima i mekim dušecima djevo-jačkih kiljera za mrtvih, bezglasnih noći, u petoj motriš kako strast ljubomora osvetnički peri oštrac noža ili cijev puške da se napije krvi nuzljubove.

To je slava! Tu su djela! To se brižno slaže, tim se brižno poji nejačad, namire novom koljenu.

Ali namrti jutro zemlje, namrti nenagoren krov, neza-duženo kućište. Nigda. – Nek se svako brine za svoj život! – zakonski je rijek u njih.

Ali nejače, slabih nogu, koje bi moglo biti kamen-čovjek, povesti u birtiju, napojiti ga alkoholom, to da.

I u prelazu dobe, najkritičnijim danima života, prepusti-ti ga samom sebi i uputiti ga šta više na divane, ljubav, mi-lovanje, prije nego je ijednu brazdu dobro uzorao, to svagda.

I onda još odlučno se oprti svakoj naobrazbi po izmaku pučke škole, a ostaviti ga samo na hrani tih priča i još onih o vilama, vješticama i vukodlacima, o sudbini, kojoj nitko izbjeći ne može – to je u pravilu.

I pustiti takvo biće samu sebi da se razgrana, raskorijeni i onda najednoć htjeti obuzdati, biti gospodar nad njim – to je obično.

A da se otud izvine tragična ona: ubiće oca, matere, se-stre, žene, brata, sina – to je još običnije...

A one priče njima oteti, to je živo srce iz njih izvaditi. U njima je njihov život i čini se da oni i žive ili za priče i pričanja ili od priča i pričanja.

U njima ističu oni svoj ponos, svoju oholiju i otud vade dokaze da nisu živili uludo.

U njima se oni ogledu sa svim svojim ćutima i značajnoštim.

I vidiš ih da su meki ko njihova ona zemlja crnica, strasni i osvetljivi ko njihovi vječni gosti. – Cigani, bujne mašte ko priroda njihove Krajine, pomamni ko njihovi oni konji vrani usrpitih vratova te sjetni i nujni ko onaj niski, dugi, beskrajni azur sumorna neba nad njima.

Pa još kad iz koje priče čuješ riječ:

– Da. Svetiji mi je moj običaj od zakona, želja moga srca od običaja. A dobro? – Kad zadovoljim srcu i krvi.

To im vjerovanje. Nesvjesno se njega drže.

Eto. Otkud onda da ti ljudi živu uporedo s ovim vijekom skrajne praktičnosti i otkud im smisao za borbu kad ne imaju uporišta u sebi; kako da se suprotstave bujici koja potkapa njihove pragove, razara njihova ognjišta i vodi raspu i rasulu, kad sami *zadovoljno* tom bujicom teku, kad *ne pojme* života bez lagodnosti, širine, lijenosti, priča. Uzalud pokušaji nametnuti drugačiji tok njihovom životu. Oni se redovito vraćaju u staro svoje korito.

A dotle pragovi trunu, krovovi se ruše, doseljenici svojim ralom režu njihove brazde, a oni iz zakutaka, iz prisunja, sa svojim vječitim pljuckanjem, motre sve to i smiruju svoje misli i tinjav plamen svoga srca riječju:

– A, zaboga, i da čuvamo, komu da namiremo?... Dice nemamo, žene nam nisu rađale!

– A zašto, zašto nisu?

– Zašto? – popitivaju se kadikad i oni sami.

– Aj! – odmahuju oni rukom i kao da tim odmahom kažu: Pa to je jasno. Taka su soja. Ne vole dreku i plač. I ljepota se s djecom gubi! A onda, to su *njihove*, *ženske*, bablje stvari!

I odbacuju na prekid takova pitanja s neke visine, kao da su njih nedolična, ne znajući koju važnost ima pitanje rase,

potomstva. Trutovi! Samo prazne i prazne stanice saća! – Jedan gradi – a sto i sta razgrađuje!

I niko još ne ubi žene jer je umorila plod utrobe, ali ubi i ubija mnogi kad se opre da svojim tijelom stiče novac, koji će im pružiti lagodnosti...

Ipak – za jedno bi se znali boriti odlučno. To je jezik.

Za obranu riječi mlijeka i zipke, uz koju su se budili i za-spivali, u kojoj im pričane prve priče bajoslovne religije praotaca i herojstva junaka narodne mašte, riječi kojom sami pjevaju sumorne i neobuzdane pjesme čeznuća, nuja i pohota, mami, strasti i ljubavi po širokim livadama, mračnim šumama i dugim šorovima i sokacima svojih sela – ustrajali bi.

I gube se oni, nestaju, odlaze jedan po jedan kradomice, mučke, u gradove, u tuđi svijet, u – Ameriku.

– A zašto idete?

– A tako... i drugi idu...

– A zašto drugi idu?

– E... uobičajilo se... i više novaca tamo.

– Pa koja hasna od toga?

– E – pa *više* se da *potrošit*...

Proletarci! Sa skepsom kidaju svoje trule pragove mjesto da se do krvi bore za svaki pedalj rođene grude.

Neki se zakratko i vraćaju, izlomljeni, isisane snage. I govore, beskućnici:

– Svugdi je svit jednak... Tko ima, svugdi mu dobro. Tko nema, svugdi mu zlo. Svi propadaju, svi gnjiju, a ne samo mi.

I ti imadu pravo!

– Nov se život sprema. Sve će prevrnuti moćna mišica novog duha – navještuju neki od njih, proročki, napiti nekih ideja.

I ti – danas rade, marljivo rade.

Oni, beskućnici, danas čine najzdraviji elemenat domaje sumora i pjesme.

A mladi, mladost, uzdanica naroda?

Idi kad zamrije silan požar zapada za one njihove gore hrašća i bujica se krvava sutona rastepa niz polja, livade, doce, naplanke, triječice i bajere, a mrke sjene i crni mrak zakriju njihova sela, pođi onda kroz noć...

I prvo što ćeš čuti bit će tavor tambure, cik egeda, dud gajdi, a drugo raspojasi glasovi pomame i neobuzdanosti, rođenih u slobodnoj, širokogrudnoj duši.

I kad priđeš bliže, vidjet ćeš kako se kolo njiše, noge prepliću, ruke grle, dah se s dahom spaja, pjesma prolama...

A podalje oko kola stoje snaše i žene koje su također pristupačne svemu onomu, ali se – većinom – drže od cura na nekoj visini, tobože iskustva; jer su već bile na svim tim granama života. I tu filozofiraju hladnokrvno te strasne slavonske žene o utiranju ploda, nevjeri bračnoj, moralu itd. kao o kakvim mrtvim brojkama ili o najbezazlenijim stvarima.

Kad pak ispod lučca ispod prsti gajdaševih nikne turovna i neobuzdana, meka i reska, sumorna i divlja melodija njihova “bećarca”, melodija razarajuća i zrakom prodre onaj “haj... aj... haj...” omame i zanosa luda, uzavrije u svima. I nije čudo da sve srne zacaklena oka; i ruka hvata ruku, usna griska usnu, grudi bukne, srce lupa, tijelo drhti, stid umire, strast caruje... I dalje... noć krije...

A gdje je istom kad se piruje ili kad je uz – vino!...

Nego, tamo u onom “bećarcu” ne ima – uistinu – ništa osobita. Prejednostavna melodija. A u njemu je upravo Slavonija bez krinka, gola obraza, gole duše.

“Pokret”, IV, br. 296 [Božićni prilog “Pokreta”]; Zagreb, 24. prosinca 1907.